

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ ПОКАРАННЯ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Існує величезна кількість досліджень з питань боротьби зі злочинністю, де висвітлено методи цієї боротьби. У більшості випадків вони присвячені проблемам покарання – природі, цілям, методам та результатам застосування його до винних осіб [1, с. 41]. Історичний досвід багатьох країн свідчить про необхідність ведення боротьби зі злочинністю у двох тісно пов'язаних між собою напрямках. По-перше, це застосування передбаченого кримінального покарання до осіб, що вчинили злочини, по-друге, – попередження суспільством і державою ще не вчинених, але ймовірних суспільно небезпечних проявів [2, с. 148].

Слід вказати, що деяким питанням проблеми, що досліджується, вже приділялася увага окремих вчених, серед яких можна виділити Ю. В. Бауліна, А. В. Головка, В. М. Дреміна, В. П. Ємельянова, Ю. В. Живої, М. І. Мельника, А. А. Пінаєва, І. І. Радіонова, М. В. Семикіна та інших. Але, незважаючи на численні публікації, донині залишається багато дискусійних питань, що стосуються інституту звільнення особи від відбування покарання, у тому числі й реалізації цілей покарання при застосуванні вказаного інституту.

Питання про цілі покарання залишається одним із дискусійних у правничій літературі, кримінальному праві, сучасній теорії покарання. Тому не випадково в різних підручниках, навчальних та навчально-методичних посібниках це питання різними авторами розглядається по-різному. Дискусійність зазначеної проблеми обумовлена її складністю і різними підходами до її вирішення: питання про цілі кримінального покарання має конкретно-історичний характер та на кожному історичному етапі визначається складною сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, співвідношення і роль яких по-різному оцінюють вчені, законодавці та практики.

Аналізуючи цілі покарання, вважаємо за доцільне зробити короткий огляд загальних філософських концепцій покарання, які безумовно, впливають на формування цілей покарання.

Серед багатьох теорій покарання можна виділити дві основні групи:

- абсолютні теорії покарання (теорії відплати);
- відносні теорії покарання (теорії досягнення корисних цілей).

Представники абсолютних теорій (Кант, Гегель та їх послідовники) не бачили в покаранні нічого іншого змісту, крім єдиної абсолютної ідеї – відплати за вчинений злочин. В якості практичної реалізації прихильники цих теорій відстоювали необхідність зако-

нодавчого закріплення різних систем пропорційності злочину і покарання.

Прихильників відносних теорій об'єднувало те, що вони бачили сенс і корисність покарання в досягненні якоїсь конкретної мети. Так, прибічники теорії залякування (Бентам та ін.) і теорії психологічного примушування (А. Фейсбах) вважали, що покарання повинно стримувати інших осіб від вчинення злочинів, тобто мати на меті загальне попередження. На думку А. Фейсбаха, воно має спричиняти винному більше невдоволення, ніж те задоволення, яке він одержує від вчинення злочину. Таким чином, застосовуване покарання психологічно впливає на інших осіб, утримуючи їх від вчинення злочинів.

Однобічність цих теорій не могла задовольнити практиків. Тому в середині XIX ст. з'являються так звані змішані теорії покарання. Загальним для них є об'єднання ідей декількох абсолютних і відносних теорій про мету покарання, їх прихильники у різноманітних варіаціях визнають метою покарання залякування, відплату, відшкодування заподіяної вчиненням злочину моральної шкоди, виправлення, загальне і спеціальне попередження. Ці теорії відрізняються не тільки поєднанням цілей, а й їх значенням. В одних із них превалює намір залякування, відплати, в інших – попередження або виправлення.

Ряд вчених-юристів, які безпосередньо займалися характеристикою цілей покарання, вважають, що метою покарання може бути визнане лише загальне та спеціальне попередження [3, с. 201; 4, с. 26 – 37]. Інші вчені вважають, що метою покарання необхідно вважати лише кару [5, с. 114 – 120; 6, с. 138 – 147].

На нашу думку, більш вірним та обґрунтованим є твердження, що покарання є мірою державного примусу, яка тягне за собою не лише кару за вчинене, а й має на меті виправлення засудженого та попередження вчинення нових злочинів, як засудженою особою (спеціальна превенція), так й іншими особами (загальна превенція) [7, с. 80; 8, с. 42].

Застосовуючи покарання, суд має на меті покарати винного, що необхідно як для захисту суспільства, так і для задоволення почуття обурення і справедливості потерпілого й суспільства в цілому. Заперечення мети покарання зменшує примусове значення покарання, не враховуючи, що мета саме і перетворює покарання на особливий (найбільш гострий) захід державного примусу. Виправлення має на меті усунення суспільної небезпечності особи, тобто такий вплив покарання, в результаті якого засуджений під час і після його відбування не вчинить нового злочину. Загальне попередження (загальна превенція) має на меті такий вплив покарання, що забезпечує попередження вчинення злочину з боку інших осіб.

Отже, як впливає із зазначеного у процесі відбування покарання повинна бути реалізована всі його цілі.

Однак, при звільненні особи від відбування покарання цього не відбувається, тому виникають наступні питання: чи можливе досягнення всіх цілей покарання та які особливості реалізації цілей в цьому випадку?

Більшість Кримінальних кодексів (далі – КК) зарубіжних країн не регламентують порядок реалізації цілей покарання при звільненні і від його відбування. Так, у КК штату Нью-Йорк (США) ми знаходимо вказівку на те, що умовне засудження (звільнення) повинно застосовуватися судом тільки тоді, коли «покарання тюремним ув'язненням не буде слугувати ані публічним інтересам, ані цілям правосуддя» [9, с. 137], тобто коли тюремне ув'язнення не спроможне виконати мету покарання. Звідси випливає точка зору законодавця, згідно з якою таке звільнення в деяких випадках може реалізувати цілі покарання більш ефективно, ніж його реальне застосування.

Новий КК Франції відносить відстрочку виконання покарання до одного із способів індивідуалізації покарання [10, с. 34–36], що свідчить про застосування цієї міри для досягнення цілей покарання з урахуванням особливостей засудженого, характеру і ступеня небезпечності вчиненого ним злочину.

Вищевказане свідчить про те, що кримінальні закони зарубіжних країн передбачають можливість такого звільнення від реального відбування покарання (апробація, умовне засудження, умовне незастосування покарання тощо) тільки в тому випадку, коли при цьому можливе досягнення мети покарання.

Пов'язуючи звільнення від відбування покарання з випробуванням з можливістю виправлення засудженого без реального відбування покарання, кримінальне законодавство України не вказує на можливість відновлення соціальної справедливості і попередження вчинення нових злочинів. Тому, на першій погляд, здається, що в цьому випадку законодавець вважає за необхідне реалізувати лише одну мету покарання – виправлення засудженого.

На нашу думку, встановлення соціальної справедливості можливе лише у випадку усунення можливості нового порушення засудженим закону, що досягається призначенням особі, яка вчинила злочин, покарання, спроможного забезпечити виконання завдань виправлення засудженого та попередження вчинення ним нових злочинів. У свою чергу, виправлення засудженого, тобто перетворення його в законослухняного громадянина, усуває можливість порушення ним принципу соціальної справедливості і тим самим обумовлює його виправлення. Якщо засуджений не вчинить більш нового злочину, то мета спеціальної превенції також буде досягнута.

Безумовно, мета загальної превенції в цьому випадку реалізується значно менше, однак й вона реалізується наступним чином:

- шляхом обмеження прав особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням через покладення на нього судом певних обов'язків і встановлення контролю за їх виконанням;

- наявність загрози реального виконання покарання протягом всього іспитового строку.

Із зазначеного випливає, що при застосуванні такого виду звільнення законодавець не відмовляється від реалізації двох інших цілей покарання, а вважає їх неподільним цілим.

Однак, необхідно зауважити, що деякі автори вважають, що цілі покарання досягаються в органічній єдності його призначення і виконання [11, с. 271]. Ми вважаємо неприпустимим пов'язувати досягнення цілей покарання з його реальним виконанням, тому що відомо, що реалізація цілей покарання починається з його призначення. Засудження особи, винної у вчиненні злочину, шляхом винесення відносно нього обвинувального вироку відновляє соціальну справедливість, вказуючи на неприпустимість порушення встановлених законом заборон, на неминучість відповідальності за вчинене. Крім того, для підтвердження вищевказаного необхідно зазначити, що у зв'язку з тим, що питання про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням вирішується після призначення покарання, то в момент винесення обвинувального вироку всі засуджені знаходяться у рівних умовах. Також, при цьому виді звільнення каральний елемент покарання не зникає, а лише слабшає, перетворюючись із абсолютного в умовний, який існує з моменту призначення судом покарання до закінчення іспитового строку.

Безумовно, людина часто більше боїться не самого покарання, а загрози його застосування. Загроза має більш тривалий і сильний вплив на психіку, ніж само покарання. При застосування виду звільнення від відбування покарання, який аналізується, протягом усього іспитового строку засуджений знаходиться під страхом реального застосування до нього покарання.

Крім того, не завжди реальне відбування покарання спроможне виконати його цілі. Так, в переважній більшості випадків рецидиви злочинів вчиняють особи, які в минулому відбували покарання, насамперед у виді позбавлення волі. У теорії кримінального права часто висловлюється думка, що ця міра покарання внутрішньо суперечлива, тому що пов'язана з поміщенням засудженого у середовище інших засуджених, що неминуче пов'язане з можливістю негативного впливу засуджених один на одного.

Також важливо враховувати той факт, що реальне відбування покарання інколи приводить осіб, відносно котрих воно застосовується, до висновку, що покарання не таке страшне, як здаєть-

ся. Таким чином, складається ситуація, коли держава, маючи на меті покарати злочинця і знищити злочинність як соціальне явище, сама створює нових злочинців.

Розкриваючи цю проблему, необхідно також торкнутися того факту, що звільнення особи від відбування покарання з випробуванням дозволяє уникнути тих шкідливих наслідків, які може спричинити реальне виконання деяких видів покарання (наприклад, позбавлення волі на певний строк) у відношенні «випадкових злочинців», що також спрямовані на досягнення цілей покарання. «Випадковий злочинець», на думку В. Д. Філімонова, – це особа, яка вчинила злочин невеликої тяжкості в результаті тимчасового прояву невластивої для його свідомості активності пережитків минулого, що було викликано або несподіваною зміною обстановки, в якій знаходилася ця особа, або різким погіршенням умов її життя, або їх тривалим несприятливим впливом [12, с. 97].

На підставі вищевказаного можна зробити наступні висновки. Ми вважаємо, що при застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням реалізуються всі цілі покарання. Але, необхідно мати на увазі, що застосування такого виду звільнення не може виконати цілі покарання відносно осіб із стійкою антисуспільною спрямованістю, тому що його застосування необхідно пов'язувати не з можливістю виправлення засудженого без відбування покарання, а з можливістю більш ефективного досягнення цілей покарання.

Відповідно до зазначеного, на наш погляд, застосування такого виду звільнення є єдиною можливістю досягти цілей покарання до «випадкових злочинців», через те, що особа позбавляється вимоги відбування покарання, не відривається від звичного для неї соціального середовища, не втрачає роботу і, головне, не почуває себе знедоленою людиною, завдяки чому, повернення до чесного життя для неї є більш простим.

Список літератури: 1. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. М., 2003. 2. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: Монография. Х., 2005. 3. Курс советского уголовного права. Т. 2. Общая часть. Л., 1970. 4. Полубинская С. В. Цели уголовного наказания. М., 1990. 5. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. 6. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. М., 1973. 7. Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике: Монография. Курск, 2000. 8. Гуторова Н. О. Кара, як мета кримінального покарання // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. № 20. 9. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И. Д. Козочкина. М., 1998. 10. Новый уголовный кодекс Франции / Под ред. Н. Ф. Кузнецова, Э. Ф. Побегайло. М., 1993. 11. Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. М., 1999. 12. Филимонов В.Д. Общественная опасность личности отдельных категорий преступников и ее уголовно-правовое значение. Томск, 1973.

Надійшла до редколегії 17.01.07